PRACOVNÝ ÚTVAR

Slovenský štát bol štátnym útvarom klérofašistického charakteru, kde sa uplatňoval nacistický vzor tak v presadzovaní rasovej perzekúcie, ako i v zosilnenom terore proti demokratickým silám. Vedel ho veľmi dobre využívať v strediskách nútenej práce, ktorými boli pracovné útvary. Súčasťou histórie Revúcej je aj vznik pracovného útvaru, ktorého existencia je ohraničená rokmi 1943-1944. Druhá svetová vojna priniesla ďalšiu nezamestnanosť. Aby sa mohlo pokračovať vo výstavbe železničnej trate Revúca - Tisovec, ktorú začala stavať 10. novembra 1940 firma Ing. Ladislav Hits, bol v meste, v jej časti Maša (dnešné sklady Jednoty ŠD), zriadený pracovný útvar.

Pracovné strediská a pracovné tábory boli zvláštnou formou nútenej táborovej koncentrácie v období Slovenského štátu. Podľa nariadenia z moci zákona o pracovnej povinnosti boli všetci nezamestnaní a neúplné zamestnané osoby vo veku od 18 do 60 rokov povinné nastúpiť do práce a zotrvať v nej. Patrili k nim i tí, ktorých nebolo možné zaradiť do zvláštnej zložky slovenskej brannej moci.

Na základe nariadenia Slovenského štátu boli Židia a Rómovia povinní vykonávať namiesto brannej výchovy prácu v prospech štátu. Ich pracovná povinnosť trvala dva mesiace v roku v pracovných útvaroch.

K Rómom a Židom, ktorých postupne likvidovali, zaraďovali i tých, ktorých určil prednosta okresného alebo štátneho policajného úradu.

Predpokladom zriadenia pracovného útvaru boli pracovné príležitosti, ubytovanie, lacná strava a oblečenie. Začiatkom roka 1943 požiadala stavebná firma Ing. Ladislav Hits ministerstvo vnútra o zriadenie pracovného útvaru v Revúcej pre 150 takzvaných asociálnych osôb. Mali stavať jednotlivé úseky železnice Slavošovce - Chyžnian Voda (Lubeník) a Revúca - Tisovec. Ministerstvo vnútra žiadosti vyhovelo a 1. marca 1943 uzavrelo zmluvu s podnikateľskou firmou Ing. Ladislav Hits. Zároveň sa zaviazalo, že zriadi pracovný útvar a v dňoch od 15. marca do 15. apríla 1943 dodá asi 150 - 200 asociálnych osôb, ktoré mali pracovať pod starostlivosťou lekára podľa pracovného poriadku. Firma mala pripravené ubytovanie v Revúcej pre 100 - 120 osôb a v Muránskej Dlhej Lúke pre 80 - 100 osôb. Ubytovaní tu mali zvláštny denný rozvrh. Budíček bol už o 4.00 hodine a o 5.13 hodine pricestovali vlakom do Revúcej. Pracovali od 6.30 do 12.00 hodiny a od 13.00 do 18.00 hodiny tak, aby sa približne o 19.00 hodine vrátili do ubytovne.

Ubytovanie v Revúcej bolo vo dvoch barakoch postavených z neohobľovaných dosiek, sčasti obitých izolačnou hmotou. Priestory boli zamorené blchami a plošticami, ktoré sa nepodarilo nikdy vyhubiť. Ak bolo málo postelí, museli spať po dvoch. V júni 1943 desať osôb pracovalo bosých, v júli vzrástol ich počet na 20 a v auguste na 50. Stalo sa tak preto, že novoprijatí pri príchode vôbec nemali obuv. Nadriadených to pravdepodobne netrápilo, hoci po odvode zdravých, ostrihaných a odvšivavených asociálov mali ich vystrojiť pracovným odevom, obuvou, bielizňou a prikrývkami. Veliteľ pracovného útvaru ich rozdelil do dvoch skupín, do skupiny Rómov a do skupiny ostatných. Ďalej boli rozdelení na tri kategórie:

1. Osoby práceschopné, zachovalejšie, inteligentné, poslušné, ochotné pracovať, s dobrou politickou minulosťou a také, ktoré v pomere k ostatným viedli dosiaľ usporiadaný život,
2. Osoby, ktorých minulosť bola dosť naštrbená, ale nemohli ich považovať za *najhorších,*
3. Osoby, ktoré boli zločincami „z povolania", nedisciplinované, zlomyseľné, lenivé, nebezpečné a zaťažené zlou politickou minulosťou.

Podľa tohto rozdelenia sa pristupovalo k jednotlivým kategóriám. Osoby zaradené do 1. kategórie mali napríklad prednosť pri prídele šatstva, bielizne a obuvi, mohli dostávať zvýšené vreckové a povolenie k návšteve rodiny. Prepustiť z pracovného útvaru mohli len osobu z tejto kategórie. Osoby z 2. kategórie mali výhody len vo vreckovom a osoby z 3. kategórie boli bez výhod, ba platili pre ne tie najprísnejšie opatrenia a mali zostrený dozor. Denný pracovný čas im stále predlžovali, dostávali najťažšie pracovné úseky a počas odpočinku im prideľovali mimoriadnu prácu, napríklad nosenie vody, čistenie WC, úpravu terénu a podobne.

Dňa 10. marca 1943 zriadilo Hlavné veliteľstvo žandárstva expozitúru v Revúcej s desiatimi žandármi. Ich veliteľ bol zároveň veliteľom pracovného útvaru a viedol expozitúru zo stránky organizačnej, strážnej, bezpečnostnej, výchovnej

a discipli nárnej . Dozor a strážnu službu vykonávali v pracovnom útvare podľa služobného poriadku brannej moci. Dozorné orgány mali nabité zbrane a pri narušení poriadku ich mohli používať. Asociálne osoby dostávali za priestupky napomenutie, väzbu, predlžovali im pobyt v útvare alebo ich premiestňovali do zaisťovacieho tábora v Ilave, kde boli väznení ako nepriatelia štátu.

Vo vyhláške Ústredného úradu práce o organizačnom a táborovom poriadku pracovných útvarov z roku 1941 sú evidentné stopy zákonných opatrení podobného typu ako vo vtedajšom nacistickom Nemecku i v susednom protektoráte. Druhá vyhláška publikovaná 19. septembra 1942 vychádzala už z praktických skúseností. Upresnila pojem asociálnych živlov a naďalej medzi nich zaraďovala Rómov.

Stavebná firma Ing. Ladislav Hits zaraďovala asociálne osoby na ťažké pozemné práce na stavbe 1. úseku železnice Revúca - Tisovec. Staviteľ ani ďozorcovia nezaobchádzali s nimi najlepšie. Nútili ich k vysokým výkonom za každých okolností až do úplného vyčerpania síl. Firma chcela predovšetkým zisk a nie priemerný výkon, na ktorý by doplácala. Pracovali v družstvách, ktoré pozostávali z vedúceho a šiestich členov. Tri až päť družstiev tvorilo pracovnú čatu a všetky pracovné čaty dávali dohromaďy pracovný útvar. Asociálne osoby boli povinné urobiť všetko, čo im rozkázal veliteľ pracovného útvaru alebo velitelia čiat a ďružstiev. Zároveň museli plniť ďenný poriaďok, cvičiť, pozorne sledovať kurzy a preďnášky určené pre pracovný útvar.

Zárobky asociálnych osôb boli aj pri dobrých pracovných výkonoch niekedy také nízke, že z nich nebolo možné zaplatiť ani stravu a ubytovací poplatok (10 + l Ks denne). Zo mzdy sa odpočítavalo aj sociálne poistenie, poplatok za používanie náradia a zrážka na prevádzku útvaru. Z takej oklieštenej mzdy dostávala asociálna osoba 2 Ks denne na nákup drobných potrieb a zvyšok peňazí poukazovali prostredníctvom notárskych úradov ich rodinným príslušníkom. Asociálne osoby v máji *1943* reptali, že pracujú za nízku mzdu a sú okrádaní, čo pri revízii kontrola skutočne potvrdila.

Takýto stav bol neudržateľný a Pracovný útvar v Revúcej mal spomedzi všetkých útvarov na Slovensku najväčšie percento zbehov. Príčiny útekov vysvetľovalo veliteľstvo tým, že pracovný úsek je 7 km dlhý a nachádza sa v zalesnenom teréne. Všetky protiopatrenia zlyhali. Napríklad v roku 1944 veliteľstvo vydalo nariadenie, podľa ktorého všetky asociálne osoby po večierke odovzdali obuv a odev a dostali ich až po budíčku. Napriek tomuto opatreniu od 1. januára do konca mája 1944 zaznamenal pracovný útvar 159 útekov, čo bolo viac ako 30 útekov za mesiac.

Počet asociálnych osôb v pracovnom útvare sa v mesiacoch jún až október 1943 postupne zvyšoval o osoby transportované z pracovných útvarov, ktoré dokončili práce na stavbe železnice Prešov - Strážske. Na jeseň toho istého roku sa počet znižoval ich prepúšťaním. V zimných mesiacoch sa znížil až na 53 osôb. Znižovanie ovplyvnilo aj rozhodnutie ministerstva dopravy a verejných prác tým, že im odmietlo hradiť 10 Ks denne na jedného za tie dni, keď sa pre nepriaznivé počasie nedalo pracovať. Od februára 1944 s prichádzajúcou jarou sa stav asociálnych osôb v útvare zvyšoval.

Údaje o stravovaní v pracovnom tábore nemáme. Vieme len, že sa sťažovali na nízke dávky chleba. Nespokojnosť pramenila z podozrievania, že sa v kuchyni nevarí zo všetkých dodaných surovín. Stravu dostávali zo spoločnej kuchyne trikrát denne. Ráno to bola obyčajne melta (káva) alebo polievka, na obed a večeru dostávali po jednom jedle. Stravovanie záviselo od miestnych pomerov, ročného obdobia a výšky prídelu, ktorý bol kvôli vojne veľmi slabý.

Do pracovného útvaru prichádzali od 15. marca 1943 asociálne osoby z Pohronskej a Šarišsko-zemplínskej župy. Zaujímavý je pohľad na ich zloženie a počet.

Z tabuliek vidno, že Pracovný útvar v Revúcej bola inštitúcia vyjadrujúca protirómsku politiku Slovenského štátu a bola podobne ako ďalšie východoslovenské pracovné útvary súčasťou rasistického riešenia rómskej otázky.

Na jar 1944 mal veliteľ útvaru podľa zvláštnych inštrukcií ministerstva vnútra nenápadne upozorniť nerómske asociálne osoby, aby sa slušne správali a tak mohli byť prepustené domov. Dva mesiace po tejto inštrukcii nasledoval príkaz Slovenských železníc v Brezne, podľa ktorého mala firma Ing. Ladislav Hits s okamžitou platnosťou obmedziť stavebné práce na svojom stavebnom úseku. Zakrátko 10. júna 1944 bol Pracovný útvar v Revúcej zlikvidovaný. Časť

asociálnych osôb bola prepustená na slobodu, časť transportovaná do Pracovného útvaru v Dubnici nad Váhom a najväčšia časť ušla.

Pracovný útvar v Revúcej patril ku skupine inštitúcií, ktoré v období Slovenského štátu násilne sústreďovali pracovné sily a využívali ich pri najťažších prácach.

Dodnes sa z tvrdej práce asociálnych osôb zachoval „násyp", oporné múry a tunely, ktoré nás presviedčajú o ich dobre vykonanej práci.

Rast sociálnej a politickej nespokojnosti, silné povedomie československej štát nosti, medzinárodný vývoj a udalosti na frontoch druhej svetovej vojny paralyzovali časti administratívneho a mocenského aparátu štátu, a najmä od začiatku roka 1943 vytvárali podmienky na upevnenie národnooslobodzovacieho boja slovenského ľudu.

Zdroj: Dušan Dubovský - Revúca kolíska slovenského stredného školstva